

Kapitolu věnovanou otázkám prostoru a času otevírá problémem nekonečna; kvantitativní a kvalitativní nekonečno, relativní vztah konečna a nekonečna, chápání nekonečna v jednotlivých oborech. V souvislosti s pojetím nekonečna ve vztahu k vesmíru se zde řeší otázka relace nekonečna a referenční soustavy a paralelně s tím i otázka antropocentrismu ve vědě. Ale právě otázka antropocentrismu zde není překonána zcela důsledně a odvážně. Podkladem této domněnky je 1. stáří vesmíru je stále jednoznačně měřeno roky, 2. tvrzení, že „čas měřený rotacemi Země nemá začátek“ (s. 68). Budeme-li však důsledně trvat na tvrzení, že čas je způsob existence hmoty, pak roky jsou nutné spojeny se svým fyzikálním základem — mechanickým pohybem planety — a ve vývojových fázích vesmíru, kdy žádný mechanický pohyb ještě neexistoval, ztrácí toto měřítko svoji oprávněnost a jeví se jako antropocentrismus. Dále se autor zabývá především moderními charakteristikami času, které jsou vázány především na kvantovou fyziku.

Pátá kapitola — *Otázky dialektické rozpornosti* — představuje v mnohém shrnutí základních problémů předcházející Zemanovy práce *Přírodovědecký a gnozeologický aspekt rozpornosti* (Praha 1981), která byla již recenzována. (V. Grulich in *Filoz. čas.* 1982/5, s. 810–815 a J. Cetl in *SPFFBU B 31 /1984/ s. 89–90.*)

V poslední kapitole jsou řešeny *Otázky vývoje a uspořádanosti* a samotné určení podstaty pořádku, resp. pokusy o toto určení. Problematika je vymezena pojmy entropie, informace, vývoj apod. Spojením procesů biologických, termodynamických a kybernetických se autor snaží vymezit cestu poznání k zjištění zdroje pořádku a ne-zůstávat u jeho pouhého popisu. Od uspořádanosti se dostává až k problému vědomí, kde se soustřeďuje na psychologické otázky.

Hlavní klady Zemanovy práce bych spatřoval v tom, že se nevyhýbá nevyřešeným otázkám současné vědy, spíše právě v nich spatřuje možnost uplatnění dialektické teorie; v Zemanových úvahách se tak rychle objevují nejnovější poznatky přírodních věd, které jsou marxisticky interpretovány na úrovni ne příliš časté. Stejně tak bych chtěl kladně ohodnotit, že Zeman jako čtenář sci-fi povídek metodologicky plodně spojuje fantazii s vědou a v mnoha otázkách tento přístup uplatňuje, aniž by ztratil pevnou půdu pod nohama. Méně kladně ohodnocení si zaslouží ta skutečnost, že autor nedoplnil studii, která se skládá převážně z materiálů již dříve publikovaných, novými poznatky, jež by mohly přispět k řešení některých otázek, čímž se zpronevňuje svému jinak typickému rysu — aktuálnosti.

Neochuzený však zůstává jiný znak Zemanových prací a tím je obohacování kategoriálního aparátu dialektického materialismu o pojmy, které jsou běžné v přírodních teoriích a mají mnohem obecnější platnost. Zeman se tak snaží přispívat k tomu, aby marxistická filozofie nezaostávala za rozvojem přírodních věd, ale sama nabízela možná řešení.

Josef Krob

Donald Attwater: The Penguin Dictionary of Saints. Harmondsworth, Penguin Books 1985. II. upravené vydání ed. Catherine Rachel John. 352 str. — **The Penguin Dictionary of Religions.** Ed. John R. Hinnells. Harmondsworth, Penguin Books 1984. 550 stran, bibliografie, rejstříky.

Známé anglické vydavatelství Penguin připravilo pro svou edici Reference Books tentokrát dvojici slovníků s náboženskou tematikou — Attwaterův *Slovník světů* a *Slovník (světových) náboženství* pod redakcí Johna R. Hinnellese.

Autorem první publikace není profesionální teolog: Donald Attwater (nar. 1892) studoval práva, později se rozhodl pro dráhu spisovatele a novináře. Je autorem řady knih s hagiografickou tematikou (*Martyrs, 1957; St. John Chrysostom, 1959; Saints of the East, 1963*). Zemřel v roce 1977, pro druhé vydání upravila a doplnila slovník jeho dcera Catherine Rachel John.

Slovník v mnohém překonává tradiční, ale již zastaralá informatoria typu *Životopisů svatých*, a to především poctivou komparací legend s reálnými historickými fakty, která Attwater jako laický autor nemusel přizpůsobovat nebo zamlčovat. Za-

hrnuje asi 750 světců, osob kanonizovaných během osmnácti století legendárními apoštoly počínaje a konče těmi, kdo přibyli mezi světce až v 70. letech našeho století. Jsou mezi nimi císařové, královny, prostí kněží, misionáři, biskupové, papežové, mučedníci, proroci, mystici, zakladatelé řádů, poustevníci, mniši, jeptišky, po smrti (někdy třeba až po desetiletích i po staletích, až zemřeli současněji a zesílila fabulující legenda) odměnění za to, že se svým životem nebo skutkem „zasloužili o větší slávu jména Božího na zemi“.

V úvodu objasňuje autor vznik a vývoj pojmů „svatost“, „svatý“ a „světec“ (v angl. „holiness“, „holy“ a „saint“). Připomíná jeho širší význam v raném křesťanství (kdy např. svatý Pavel v Epištolách Efezským míní slovem „svatí“ všechny členy křesťanského společenství); tehdy bylo označení „svatý“ používáno jako čestné označení určitých skupin věřících, pro mučedníky, pro členy prvních mnišských řádů a konečně jako „osobní ocenění“, pak to byl oficiální titul vyššího církevního hodnostáře. Teprve později se užívání pojmu ustálilo jako označení osob kanonizovaných. Attwater datuje počátky kultu světců do druhého století našeho letopočtu, kdy jsou nejprve uctívání křesťanství mučedníci na místech, kde trpěli a kde byli zabiti; jejich kult se šíří na další místa a později ho přijímá a organizuje sama církev. Výroční den mučedníkovy smrti není pro křesťany dnem smutku a truchlení, nýbrž slavností, svátkem („feast day“). Ve 4. st. se pouty rozšiřují z mučedníků i na významné „hlasatele víry“, jež svůj život zasvětili službě bohu. Toto rozdělení světců na „mučedníky“ (martyrs) a „vyznavače“ (confessors; symbolické označení pro veškeré „nemučednické světce“) přetrvalo dodnes.

Samotný proces kanonizace, jímž se autor zabývá dále, prošel v církevních dějinách řadou změn a úprav. První světci — Panna Marie, apoštolové a evangelisté — byli prohlášeni za svaté „všeobecným souhlasem“; podobně spontánně proběhla kanonizace prvních mučedníků. Do 10. století byla uznávána výsada kanonizačního práva arcibiskupům, poté se ve východní církvi stává záležitostí Říma, kde je posléze vypracován jakýsi „statut světce“, předpis, podle něhož je posuzován každý nový „uchazeč“. Prvním stupněm kanonizace, vlastně jakýmsi předstupněm, je beatifikace (blahoslavení). Obvykle kanonizace následuje; pokud ne, je blahoslavený ctěn především v zemi, kde působil (to je např. případ Anežky České; za blahoslavenou byla prohlášena papežskou listinou r. 1874, ale kanonizace už se dosáhnout nepodařilo). Úplný a vyčerpávající „kánón světců“ bohužel neexistuje; byl by cenným badatelským pramenem i pro soudobou historickou vědu. Znamé Hierarchyum je pozměňováno s každým novým vydáním, Římská martyrologie, schválená r. 1584 a doplňovaná průběžně, obsahuje na čtyři a půl tisíce jmen, ale přesto není seznamem všech svatých. Úvod ke slovníku končí nástínem formování kultů svatých a světeckých legend. Autor vysvětluje, že usiloval vybrat do slovníku jména především těch světců, s nimiž se čtenář nejčastěji setkává při četbě historických pramenů. Preferování byli světci Velké Británie a Irska.

Následuje stručná bibliografie všímající si nejdůležitějších hagiografických prací převážně druhé poloviny našeho století. Samotné slovníkové části předchází osmistránkový glosář objasňující laickému čtenáři základní hagiografické pojmy — kult, svátek (lat. „dies natalis“; s výjimkou Jana Křtitele nejde nikdy o den světcova narození!), legenda, církevní otcové, mnišské řády apod.

Samotná slovníková hesla mají tuto strukturu: jméno světce, jeho status (mučedník, apoštol, mniš, ...), místo a rok narození a úmrtí (jsou-li známa), rok kanonizace a den světcova svátku. Blíže si všimněme světců, kteří byli významnými postavami českých dějin: jsou uvedeni — společně — Cyril a Metoděj (s. 98; celostránkové heslo, popsána jejich misie na Moravu), samozřejmě sv. Vojtěch (s. 28; uveden pod svým kanonizačním jménem Adalbert Pražský), sv. Václav (s. 328 pod latinskou podobou svého jména — Wenceslas; v doprovodné legendě je zmíněna i jeho babička sv. Ludmila) a Jan Nepomucký (viz překlad níže). Až na několik nevýznamných jazykových nepřesností jsou údaje v těchto heslech správné.

Jako ukázkou uvádíme překlad jednoho ze stručných hesel věnovaného Janu Nepomuckému s. 191:

„Jan z Nepomuku, mučedník. Narozen v Nepomuku v Čechách kolem r. 1345, zemřel v Praze 20. března 1393; kanonizován 1729; svátek 16. května. Tento kněz byl pražským kanovníkem; říká se, že byl zavražděn na rozkaz krále Václava IV., protože odmítl prozradit, z čeho se zpovídala králova choť. Později však bylo prokázáno, že vražda byla vlastně pouhou epizodou v déletrvajícím prudkém sporu mezi Václavem

a pražským arcibiskupem: Jan Nepomucký svého arcibiskupa podporoval a tím upadl do nemilosti u krále. Spoutaný a s roubíkem v ústech byl pak hozen do Vltavy. Nepravost oné „zповědní historicky“ byla oficiálně uznána v Římě roku 1961.“

V závěru slovníku připojil autor stručný přehled atributů nejznámějších světců a přehledný liturgický kalendář.

Editorem a současně vůdčí osobností autorského kolektivu Slovníku náboženství je profesor srovnávací náboženské nauky a dějin náboženství John R. Hinnels (nar. 1941), kterému Penguin před časem vydal příručku o náboženských směrech současnosti (A Handbook of Living Religions, 1984). Značná liberalita ve výběru hesel je chvillemi zavádějící: kromě hesel věnovaných náboženským směrům jsou bez dalšího rozlišení uváděna i hesla věnovaná směrům filozofickým – pozitivismu, existencialismu apod. Na straně 205 nacházíme i heslo „marxismus“, na s. 107 pak i „dialektický materialismus“ definovaný značně zkreseně (projevuje se pouze zprostředkovaná znalost materiálu). Heslo „náboženství“ je vzhledem k zaměření slovníku neuvěřitelně stručné a definice náboženství v něm uvedené jsou kusé a velmi neurčité. Pouze výjimečně se objevují ve slovníku osobnosti náboženských dějin (jednou z mála výjimek je např. Buddha). Kromě příliš rovnostářského prostoru přiděleného jednotlivým heslům je ovšem na závažu i značná kvalitativní nevyrovnanost hesel (zvláště filozofická hesla jsou většinou podána velmi zjednodušeně).

Kladem publikace je na brožovanou příručku nezvykle bohatě vybavená mapová příloha (11 historických map s vyznačením náboženských center) a šedesátistránková bibliografie rozdělená po okruzích (zahrnuje však jen literaturu anglosaské provenience). Pečlivě a důkladně připravený rejstřík značně usnadňuje orientaci v knize.

Helena Bretfeldová

Is It Reasonable to Believe in God? Ed. J. Houston. Edinburgh, The Handsel Press 1984. 160 stran.

Sborník devíti úvah, vydaný glasgowskou univerzitou především pro potřeby studentů a učitelů filozofie a teologie, se snaží řešit již klasickou otázku tzv. filozofie náboženství: je v dnešní době možné (a „rozumné“) věřit v Boha? Existuje racionální důkaz boží existence? Pod vlivem pozitivismu a pod jeho faktickým „nátlakem“ došlo k oživení filozoficko-náboženských sporů o tuto otázku.

Jde ovšem o účelový sborník, většina článků byla převzata (po dílčích úpravách) z angloamerických odborných časopisů nebo jde o upravené kapitoly knih (výjimkou v tomto směru je pouze první studie Arguments for the Existence of God R. G. Swinburna, který je však autorem dalších dvou převzatých studií). Otázka, zda je v současné době rozumově odůvodnitelné věřit v Boha, se (v intencích dnešního teologického modernismu) vlastně neřeší – pouze jednotliví autoři vyjadřují svá stanoviska a kladou otázky. Nemají (protože nemohou, a mnozí to otevřeně přiznávají) podat logický důkaz existence božské bytosti – jejich cílem je „otevření otázky“, „přiznání práva se po Bohu ptát“. Řada z nich se na troskách dávno rozmetaných historických „důkazů“ snaží postavit „vědeckější“ argumenty, další uvažují nad „etickou potřebou“ Boha. A všechna tato pojednání mají být důkazem, že „hovorek o Bohu je fakticky, prokazatelně smysluplné“. Pozoruhodně shodné jsou i závěry těch, kdo analyzovali historické apologetiky Boha: v původní podobě jsou někdejší „důkazy“ překonané, ale jako „otevření otázky“, „ukázání cesty“ mají prý dodnes svou cenu.

Pro informaci uvádím názvy jednotlivých příspěvků: Argumenty ve prospěch boží existence, Předpoklady ateismu, Dvě kritiky kosmologického důkazu, Teleologický důkaz, Jistota náboženské zkušenosti, Přirozená vysvětlení a náboženská zkušenost, Upevnění křesťanství, Bůh, dobro a zlo, Prosebná modlitba.

Příkladné je formální uspořádání sborníku, které učí studenty kvalitní samostatné práci s odborným textem: každé úvaze předchází abstrakta a za textem je připojeno několik kontrolních otázek použitelných např. jako úvod pro diskusi na semináři.

Helena Bretfeldová